

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-67>

УДК 725.03(477)«19/20»

Муляр Н.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ В КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ ХХ–ХХІ СТ.

Анотація. В статті виявлено особливості розвитку архітектури України ХХ–ХХІ ст. в контексті національної та світової художньої культури; з'ясовано культурно-історичні обставини, чинники та періодизацію її розвитку; визначено особливості сакральної архітектури в діаспорі. В персоналіях і творчій спадщині названо здобутки архітектури України досліджуваного періоду як складової художньої культури, вказано на необхідність і значимість її міждисциплінарного, інтегративного вивчення в спеціалізованих мистецьких та неспеціалізованих навчальних закладах різного рівня акредитації.

Ключові слова: художня культура, архітектура, модерн, модернізм, постмодернізм, сакральна архітектура, діаспора, художньо-естетичне виховання.

Mulyar Nataliya

Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko

THE PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF ARCHITECTURE IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN ARTISTIC CULTURE OF XX–XXI CENTURIES

Summary. The peculiarities of the development of Ukrainian architecture of XX–XXI centuries in the context of national and world artistic culture are revealed in the article; cultural and historical circumstances, factors and periods of its development are found out; the features of sacral architecture in the diaspora are defined. The article shows the achievements of Ukrainian architecture of the studied period as a component of artistic culture in personalities and their creative heritage. It is very necessary and important to learn artistic culture in the interdisciplinary, integrative way in specialized art and non-specialized educational institutions of different level of accreditation. Artistic and aesthetic education is a component of artistic culture; it prepares young people to communicate with the arts and aesthetic environment in the unity of theoretical and practical training. The study of architecture aims at the formation of national identity, imaginative thinking, aesthetic attitude to reality, the desire for self-improvement and self-realization. Scientific achievements of art criticism, aesthetics, history in the directives of human-centrism and the humanistic paradigm of education make the theoretical and methodological basis for studying Ukrainian architecture of the studied period. These achievements determine didactic support of the educational process of studying architecture. Educational potential of studying cultural and historical process of the development of Ukrainian architecture as a component of artistic culture of XX–XXI centuries can be revealed through the application of a complex methodology because it combines pedagogical approach with historical and typological, aesthetic and sociological, cultural ones. Popularization, preservation and enrichment of national and world traditions of architecture, aesthetic and emotional development of personality are the expected results of artistic and aesthetic education of children and young people.

Keywords: artistic culture, architecture, modern, modernism, postmodernism, sacral architecture, diaspora, artistic and aesthetic education.

Постановка проблеми. Художня культура України ХХ – ХХІ ст. окреслює цілісну, специфічну сферу суспільного життя, у якій відбувається духовна, культурна діяльність, що має глобальний, універсальний вплив на індивідуалізацію людини, формування її як творчої особистості. У системі: «художнє виробництво (творчість та її наслідки) – художня потреба – художнє освоєння, споживання художніх цінностей» зреалізовується мета і функції художньої культури, яка становить ядро естетичної. Власне тому художня культура пов'язана із розвитком мистецтва у суспільстві, його значенням у системі культури та соціально-естетичною, зокрема виховною ефективністю.

Одним із видів мистецтва і, відповідно, формою суспільної свідомості є архітектура як мистецтво проектувати і будувати будинки та інші споруди, або ж комплекси споруд, що створюють матеріально організоване середовище, яке необхідне людям для їхнього життя і діяльності, відповідно до призначення, сучасних технічних можливостей та естетичних уподобань суспільства. Образно і метафорично тезу про художньо-

естетичну та практично-утилітарну значимість архітектури сформулював відомий дослідник європейської архітектури Н.Певзнер: «Сарай для ровера – це будівля, Лінкольнський собор – витвір архітектури», тобто «термін архітектура прикладаємо лише до будівель, що проектуються з позицій естетичного смаку» [5, с. XIX].

Архітектура як вид мистецтва входить у сферу духовної культури, естетично оформлює оточення людини, виражає суспільні ідеї в художніх образах, символіці будівельної обрядовості, традиціях та стилях. Водночас, архітектурні витвори в культурно-історичному процесі містобудування, формування поселень, виникнення та оформлення екстер'єру та інтер'єру житла, розвитку будівельної техніки, знарядь будівельної праці належать до матеріальної культури народів світу. Тенденціям розвитку духовної і матеріальної культури суб'єкта архітектурної творчості підпорядковані виражальні засоби архітектури, такі як композиція, тектоніка, масштаб, пропорції, ритм, пластика об'ємів, фактура і колір матеріалів, зв'язок з іншими видами мистецтв тощо.

Актуальність теми нашого дослідження визначена діалектикою зв'язків міжархітектурними традиціями в національній і світовій художній культурі та інноваціями, які пов'язані із використанням нових будівельних конструкцій, будівельних матеріалів, пошуком художньо-естетичних засобів виразності для вираження змісту архітектурних форм, архітектурної мови, що відображає світогляд сучасної епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку архітектури України в ХХ–ХХІ ст. в контексті національної і світової культури є предметом низки досліджень українських та зарубіжних мистецтвознавців. У межах нашого дослідження зокрема було використано праці Н. Певзнера, Ч. Вінквіста, В. Тейлора, в яких окреслено культурно-історичні, соціокультурні, мистецькі контури європейської архітектури та визначено понятійно-термінологічний апарат; монографічні фундаментальні дослідження В. Чепелика, що допомогли нам встановити закономірності розвитку української архітектури в складних обставинах ХХ ст., встановити періодизацію, побачити особливості цього процесу в сьогоденні; дослідження В. Куцевича дозволили прослідкувати еволюцію храмобудування в поселеннях української діаспори, виявити спільні витoki в народній традиції церковного будівництва у діаспорі та т.зв. материковій Україні. Однак, не вирішеним є розгляд проблеми з позиції зв'язків із художньою культурою України та художньо-естетичним вихованням як її складовою, що й обумовило вибір теми даної статті.

Метою статті є виявлення та обґрунтування особливостей розвитку архітектури України ХХ–ХХІ ст. в контексті національної та світової художньої культури. У межах визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**: з'ясувати культурно-історичні обставини розвитку української архітектури досліджуваного періоду; встановити чинники та періодизацію її розвитку; визначити особливості розвитку сакральної архітектури в діаспорі; виявити виховний потенціал вивчення архітектури України досліджуваного періоду як складової художньої культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Культурно-історичний розвиток архітектури України ХХ–ХХІ ст. як складової художньої культури здійснювався під впливом низки чинників, визначення яких дозволило нам здійснити періодизацію цього процесу.

У досліджуваній період визначальними чинниками розвитку архітектури України є: природно-кліматичні умови; розвиток суспільного та соціально-економічного розвитку спільноти; ідеологія; рівень естетичної культури суспільства та окремого індивіда тощо. Періодизацію культурно-історичного поступу у розвитку архітектури доцільно здійснювати у стильовому художньо-естетичному самовияві епохи, світогляду української спільноти та особистості митця як суб'єкта архітектурної творчості.

Перший етап датуємо початком ХХ ст. (за В. Чепеликом, з 1903 по 1941 роки) як виникнення і розвиток стилю модерн на всій території України. Характерними стильовими особливостями українського архітектурного модерну є використання народних традицій хатнього і церковного

будівництва, а також вплив європейського модерну. Розвиток стилю відбувався у несприятливих умовах, які пов'язані, перш за все, з репресивною політикою влади щодо проявів української національної свідомості та культури. Зусиллями значної частини патріотично налаштованих митців по всій території України було відтворено в архітектурних образах ментальність народу, підтримано його духовність, силу самоствердження. Розвиток українського архітектурного модерну пов'язаний з іменами і творчістю О. Вербицького, Д. Дяченка, К. Жукова, В. Кричевського, І. Левинського, А. Лушпинського, Є. Сердюка, О. Слассіона, С. Тимошенка, В. Троценка та інших. Найвідомішими пам'ятками українського архітектурного модерну зафіксовано понад 500 об'єктів, зокрема: будинок Полтавського губернського земства (1903–1908 рр., проект архітектора В. Кричевського), школа імені І. Котляревського в Полтаві, селекційна станція у Харкові, Будинок громадських зібрань у Слов'янську (1911–1914 рр., архітектор Є. Сердюк), Будинок страхового Товариства «Дністер» у Львові (1905–1906 рр., проект архітектора І. Левинського) та низка інших. Слід зазначити, що проблема українського архітектурного модерну не є на сьогодні достатньо вивченою, однак серед недовгого списку бібліографії проблемі важливе місце займає наукова спадщина В. Чепелика (1927–1999) [зокрема: 3; 4].

На зміну українському архітектурному модерну під впливом чинників технократичного, соціального, політичного характеру приходить період радянського конструктивізму, функціоналізму та монументалізму, який розвивався в контексті європейського модернізму. Епоха модернізму в українській архітектурі тривала до кінця 70-х років ХХ ст. В архітектурних візріцях спостерігаємо відмову від стилістичних художньо-естетичних надбань минулого, оновлення конструкторських ідей, які оперті на новітні досягнення науково-технічного і промислового розвитку, використання бетону, залізобетону і скла як пріоритетних будівельних матеріалів, раціональний, функціональний підхід в домінуванні над художньо-естетичним, послаблення впливу національної традиції, уніфікація, типізація проектів тощо. Суттєвим і негативним чинником для розвитку української архітектури досліджуваного періоду був вплив ідеології тоталітарної держави, який стримував вільний самовияв суб'єктів архітектурної творчості в художньо-естетичній, емоційній, інтелектуальній комунікації. Найвидатніші візріці архітектури досліджуваного періоду, зокрема здійснені у стилі радянського монументалізму, зосереджені у великих містах України – Києві, Харкові, Львові, Донецьку, Одесі та інших з урахуванням стандартизації конструктивних елементів. Архітектурна творчість була покликана задовольнити вимоги, перш за все, виробництва та містобудування, зробити будівлі зручними для цих потреб, що обумовило для проєктантів прагнення до економності та раціональної доцільності. Директивне державно-ідеологічне нехтування національною традицією актуалізувало спадщину архітектурної класики. Так, у проєкті відновлення зруйнованого війною Хрещатика було використано елементи бароко (архітектор О. Щусев, Київ, кінець 40-х – серед-

ина 50-х років ХХ ст.), а будівлі мистецького, громадського, житлового призначення у 50-х роках ХХ ст. у Запоріжжі, Полтаві, Тернополі, Чернівці та інших містах і селах України споруджено у традиціях класичної ордерної системи (важкі колони, портики тощо), недоцільність чого часто межувала з несмаком. У наступні десятиліття з'являються взірці монументальних споруд-комплексів, нової образності: Палац спорту у Києві (1958–1960 рр., проєкт М. Гречини та О. Заварова), будівля Українського інституту науково-технічної інформації, або, як її ще називають, – «тарілка» (автор проєкту архітектор Ф. Юр'єв, Київ, 1971 р.), висотні житлові «будинки-ромашки» або «кукурудза» незвичної циліндричної форми з виступаючими напівкруглими балконами на Оболонському проспекті у Києві (проєкт архітектора М. Буділовського, 1980-ті роки), готель «Салют» (проєкт А. Мілецького, Київ, 1984 р.), будівля Київського телецентру, народна назва «олівець» (проєкт архітекторів А. Комаровського, Є. Сафронова, А. Зибіна, В. Гавриліна, Ю. Мельничука, Київ, 1980-ті роки) та ін.

У кінці ХХ ст. у світосприйнятті і світобаченні людей відбулися суттєві зміни у зв'язку з глобалізаційними процесами, посиленням чинника інформатизації усіх сфер суспільного та особистого життя, технократичними зламами, потенційними і явними загрозами, що обумовило зміни архітектурних форм і змісту. Українська архітектура постмодерної доби розвивається в контексті світової і відображає комунікацію людини з архітектурним та природним оточенням на засадах діалогу та емоційної відвертості.

Розмаїття архітектурних стилів кінця ХХ–початку ХХІ ст. визначене виникненням нової ідейної, художньо-естетичної ситуації в художній культурі не лише в Україні, а й у світі. Найважливішими ознаками цієї ситуації, яка означена поняттям «постмодернізм», є: застосування засобів ремінісценції та алюзії в архітектурній творчості; рефлексії автора архітектурного проєкту як суб'єктивна інтерпретація запозиченого тексту; пародіювання, іронія і насміх у ставленні автора дійсності, яка є предметом художньо-естетичного перетворення засобами архітектури; полістилістичні можливості архітектурної творчості; екологічна взаємодія з природним середовищем тощо [1]. Таким чином, художньо-естетична еkleктика архітектурної творчості в епоху постмодерну постає як гра, експеримент з метафоричністю архітектурної форми і простору, традицією духовної і матеріальної культури (зокрема, національного романтизму та етнографізму, урбанізму) та інноваціями (зокрема, хайтеком, еко-теком, біо-теком – архітектурою вищих технологій ХХІ ст.). Взірцем архітектури епохи постмодерну у стилі хай-тек (скорочення від англ. «hightechnology» – «високі технології») є, зокрема, будівля готелю «Ібіс Стайлз» (проєкт архітектора Данила Швеця, Львів, 2007–2015 рр.).

Важливим є те, що поняття «архітектура України» номінує усе, що створено українськими митцями та спільнотою в цілому в досліджуваній період в Україні та поза її межами – в діаспорі – і що стало надбанням національної і світової культури. В соціокультурних умовах формування і розвитку чисельності і локальних поселень

української діаспори упродовж досліджуваного періоду зусиллями українських митців-емігрантів розвивалася сакральна архітектура, оскільки релігійність особистості є достатньо консервативною ознакою ідентичності спільноти поза межами своєї етнічної території. Як зазначає В. Куцевич, творцями архітектурного мистецтва в діаспорі є спеціалісти-архітектори, що проходили навчання у різних вищих навчальних закладах США, Канади та Європи. У їхній творчості вчений виділяє кілька напрямків формування сакральної архітектури: еkleктичний, де автори запозичали традиційні композиційні характеристики візантійського стилю, народного дерев'яного зодчества та архітектури періоду Гетьманщини із застосуванням сучасних будівельних конструкцій та матеріалів; цитування, де в загальній об'ємно-просторовій композиції церкви застосовуються окремі елементи історичних храмів; творча переробка історичних стилів (Княжої доби, українського бароко, українського модерну кінця ХІХ – початку ХХ століття) [2, с. 90]. Найвідомішими взірцями та творцями сакральної архітектури в діаспорі є: проєкти архітектора Р. Жука в Канаді, США, Україні – церкви Св. Михаїла у Тиндалі (1963) і Транско-ні (1966), Св. Сімейства у Вінніпезі (1964), Св. Йосифа у Вінніпезі (1964) та Св. Причастя у Торонто (1967), Св. Йосафата в Рочестері, (США, 1979), Св. Трійці в Кергонксоні (штат НьюЙорк, США, 1976), Св. Стефана у Калгарі (1982), Різдва Пресвятої Богородиці у Львові (1995–2000); проєкти Ю. Кодака – церква-монумент у пам'ять про Голодомор в Україні у Баунд-Бруку (штат Нью-Джерсі, 1951), церкви Св. Володимирів у м. Садбурні (Канада, 1952) та ін., сакральні проєкти Ю. Ястремського у Філадельфії та Нью-Йорку, А. Осадци – у Нью-Йорку і Глен-Спей, З. Мазуркевича – у Чикаго, М.-Д. Німціва – в Оттаві (Канада, 1971), в Лурді (Франція, 1983), у Філадельфії (штат Пенсільванія, США, 1992), Я. Кабаца – у Білостоці-Антонюзі в Польщі (1989), Є. Кузьменка – у польському місті Домброва-Білостоцька (1988) та низка інших. Цікавим є той факт, що Білостоцька Свято-Духівська церква за проєктом Я. Кабаца є найбільшим православним храмом Польщі і одним з найбільших у Європі – його місткість розрахована на 2500 вірних. Однак, найвизначнішим духовно-культурним центром для українців у діаспорі є Собор Святої Софії у Римі (проєкт італійського архітектора Л. Стефано, 1969, художнє оформлення С. Гординського, 1986), який було зведено на основі планів первісної будівлі Софії Київської за ініціативи голови УГКЦ Йосипа Сліпого на пожертвування вихідців з України, які покинули Батьківщину [2, с. 91–95]. Таким чином, на відміну від перерваної сакральної архітектурної традиції на материковій Україні в часи радянського «войовничого атеїзму» практика храмобудування в діаспорі, розвиваючись в контексті світової сакральної культури, зберегла національні світоглядно-стильові особливості.

Розглядаючи особливості процесу культурно-історичного розвитку архітектури України як складової художньої культури ХХ–ХХІ ст., виду мистецтва і форми суспільної свідомості, враховуючи виховний потенціал цього феномена,

варто наголосити на важливості його міждисциплінарного, інтегративного вивчення в спеціалізованих мистецьких та неспеціалізованих навчальних закладах різного рівня акредитації.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Контекст світової і національної художньої культури для розвитку архітектури передбачає увагу до її складової – художньо-естетичного виховання, яке в єдності теоретичної і практичної підготовки готує молодь до спілкування з мистецтвом і естетичним середовищем. Художньо-естетичне виховання шляхом вивчення архітектури має на меті формування національної ідентичності, образного мислення, естетичного ставлення до дійсності, прагнення самовдосконалення та самореалізації. Теоретичною та методологічною основою вивчення архітектури України досліджуваного періоду є наукові здобутки мистецтвознавства, естетики, історії в настановах людиноцентризму та гума-

ністичної парадигми виховання, які визначають дидактичне забезпечення навчально-виховного процесу вивчення архітектури. Виховний потенціал вивчення культурно-історичного процесу розвитку архітектури України як складової художньої культури ХХ–ХХІ ст. може бути розкритий в застосуванні комплексної методології та методики, оскільки поєднує педагогічний підхід з історико-типологічним, естетико-соціологічним, культурологічним.

Очікуваними результатами художньо-естетичного виховання дітей та молоді постає популяризація, збереження та збагачення національних та світових традицій архітектури, естетично-емоційний розвиток особистості. Дана стаття не вичерпує усієї повноти проблеми, а тому перспектива подальших досліджень полягає у визначенні особливостей української сакральної архітектурної традиції у порівнянні із російською.

Список літератури:

1. Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста і В.Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
2. Куцевич В. Еволюція храмубудування в поселеннях української діаспори. *Українська академія мистецтва* : збірник дослідницьких та науково-методичних праць. Випуск 21. Київ : Б.В., 2013. С. 87–97.
3. Чепелик В. Український архітектурний модерн / упоряд. З.В. Мойсеєнко-Чепелик. Київ : КНУБА, 2000. 378 с. URL: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_02.html
4. Чепелик В. Бесіди про українську архітектуру / за заг. ред. А.О. Пучкова; редкол.: З.В. Мойсеєнко-Чепелик, А.О. Пучков, О.В. Чепелик; Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Київ : Фенікс, 2013. 224 с.
5. Pevsner N. *An Outline of European Architecture*. New York : Chorlesscribner'ssons, 1948. 242 p., p. XIX. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.88557/page/n19>

References:

1. Encyklopedija postmodernizmu (2003). [Encyclopedia of Postmodernism] : Za red. Ch. Vinkvista i V. Tejlora; Per. z angl. V. Shovkun; Nauk. red. per. O. Shevchenko. Kyiv : Vyd-vo Solomiji Pavlychko «Osnovy». (In Ukrainian)
2. Kucevych, V. (2013). Evoljucija khramobuduvannja v poselennjakh ukrajinsjkoji diaspory [The evolution of temple building in the settlements of the Ukrainian diaspora]. *Ukrajinsjka akademija mystectva : Zbirnyk doslidnyckjykh ta naukovo-metodychnykh pracj*, vypusk 21, pp. 87–97. (in Ukrainian)
3. Chepelyk, V. (2000). *Ukrajinsjkyj arkhitekturnyj modern* [Ukrainian architectural modernity]. Uporjadnyk Z.V. Mojsejenko-Chepelyk. Kyiv : KNUBA. URL: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/4enelik/4enelik_02.html (in Ukrainian)
4. Chepelyk, V. (2013). *Besidy pro ukrajinsjku arkhitekturu* [Conversations about Ukrainian architecture] za zagh. red. A.O. Puchkova; redkol.: Z.V. Mojsejenko-Chepelyk, A.O. Puchkov, O.V. Chepelyk; In-t problem suchas. mystec. NAM Ukrajinu. Kyiv : Feniks. (in Ukrainian)
5. Pevsner, N. (1948). *An Outline of European Architecture*. New York : Chorles scribner's sons, 242 p., P. XIX. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.88557/page/n19>